

принаймні часто, погане здичавіння, а студенти у великих містах начебто спокійніші й вихованіші. Там особливо проявляється розпушеність, як правило, так відчутно, тваринно-грубо й страшно, що той здоровий характер сам від себе відчуває відразу, водночас тут дивно прикрашені й естетичні чумні ями навіть кращих одурманюють своїм отруйним запахом. – Наші університети, нарешті, були певним видом республіки, – єдині ще залишені руїни німецької єдності, братнього об'єднання без огляду на відмінність провінції, рангу чи багатства, де бідно народженого перевага духу чи характеру підіймала до сеньйора над князем і графом. Це давнє значення університетів необхідно затирається великим містом, яке йде цілком іншими шляхами, студенти все більше ловляться загальним філістерством і передчасно при звичаються дипломатично схоплювати світ лайковими рукавичками.

І це ми вважаємо, тим більше у наш матеріалістичний час, за найбільше нещастя. Бо що ж є власне молодь? У своїй основі не що інше, як здорове й ще не надломлене, дріб'язковими проблемами світу ще не стурбоване почуття первісної свободи й безкінечності життєвої заданості. Тому молодь у кожний час більш придатна до вирішальних вчинків і пожертвувань, і насправді стоїть ближче до неба, ніж втомлені й спрацьовані старші, тому й накладає вона найнезвичайніший масштаб великих думок і вчинків на своє майбутнє. Цілком справедливо: бо діловий світ вже турбується про те, щоб дерева не росли в небо і нав'язати їм маленьку дрібну торгівлю. Молодь є поезією життя, і зовні не зв'язана й безтурботна свобода студентів в університеті є найзнаменитішою школою цієї поезії, і слід би їй постійно вигукувати: «Будь же юною до всіх справ!». Бо без цвітіння немає плоду.

Йозеф фон Айхендорф

ДВОРЯНСТВО І РЕВОЛЮЦІЯ

Донині ще тяжко мати уявлення про жах і дивовижне хвилювання, які по всьому міщанству розповсюдив раптовий успіх, як тільки справді вибухнула міна у Франції. Сільська молодь відразу хотіла вискочити зі шкіри і колоти й вішати без милосердя паризького дракона. Претензійні зверхньо й скептично посміхалися й ігнорували наглі спроби черні робити світову історію; так діялося довгий час, між ними говорилося про плебейство і тільки про це. Екстремісти, навпаки, – вони вдома тоді більше нічого не мали втрачати – сприйняли революцію наче щось зовсім нове і як дуже пікантну розвагу, і часто стрімголов кидалися в палаючий кратер. Взагалі це якась помилка, коли дворянство тих часів хочуть визначити як певну винятково консервативну партію. Воно мало, як ми бачили, тоді ще тільки слабе почуття і свідомість свого первинного значення й призначення, власне тільки ще нечітку традицію випадкової несуттєвості, і як наслідок – жодної правильної думки про це. Між тим нове у Німеччині ще жодним

чином не торкнулося народу, це була виключно таємна наука так званих освічених класів, якими часто вважали дворянство. Серед них було багато серйозних і вивчених натур, які всюди врешті-решт проявляють розмах; але саме ці, тому що бачили безвихідь старого, були прихильні до нового. І в них було найгірше становище. Вони мали навчити сільську молодь і мали цілком незрозумілі претензії по-міщанськи й крайнощі по-школярськи; усі їхні товариші по стану мали їх за ренегатів, якими вони певно насправді й були в прямому розумінні. Із цих спеціальних об'єднань пізніше, коли революція здійснилася, вийшли окремі високовартісні характери. Так невтомний, неспокійний фанатик барон Грим, невсипущий, наче буремний вітер, що роздмухує й повертає полум'я, поки воно над ним не закрутиться і його самого не поглинає. Також відомий парижанин-самітник граф Шлябрендорф, який у своїй келії опротестував весь соціальний переворот, вважаючи його великою світовою трагедією, спрямовуючи й часто керуючи, дозволяв проходити мимо, тому що він стояв дуже високо над усіма партіями, так що міг чітко бачити хід і сенс духовних змагань кожного часу, і його не сягали нечіткі шуми від них. Цей пророчий маг ще по-молодечому виступав на великій сцені, і як тільки розгорнулася катастрофа, йому виросла сива борода аж до пояса.

Коли на непривітних льодових піках теорії лавина готова й належно підмита, то туди сягає політ птаха і звук слова, щоб, вириваючи скелі й ліси, засипати країни; це слово звучить – свобода і рівність. Старе у суспільній свідомості враз зруйноване, золоті нитки з минулого насильно обірвані. Але серед руїн ніхто не може жити, необхідно було заново будувати на інших фундаментах, і звідти почав уявний державний митець відчайдушний експеримент, який ще донині тримає суспільство в постійному гарячковому русі. Знову повторювалася прастара побудова Вавилонської башти з її дивовижним змішуванням мов, і людство йшло вперед із різного коріння, розділене на консерваторів, лібералів і радикалів. Але це передусім були лише звичайні пристрасті, які поборювали одна одну на смерть і на життя під маскою філософії, гуманізму чи так званого вірнопідданства, наче змії з драконами; згодом ідеї раптом стали плоттю і ще не давалися розпізнати в несформованому тілі.

Проте, коли глянемо більш пильно на цю боротьбу розкованих і ферментуючих елементів, то помічаємо її між релігією і вільнодумством, наче власне основний рушійний принцип у відкритому двобої, бо зміни релігійного світогляду всюди творять історію. Але тут була з самого початку нерівна боротьба. Нечисленне сільське дворянство вважало релігію здебільшого ще як почесне ремесло і дещо компрометувало себе нею перед далекосяжним прогресивним людством. Уявно більш освічені дворянські класи, чия сміхотворність завжди проявлялася як найбільш

непростимий смертний гріх, навпаки, ще довше братаючись з вільнодумними французькими авторами, сприйняли нове Просвітництво наче необхідний вияв моди і манер, подібно до модерного газового освітлення своїх салонів, і тепер запізно злякалися цілком непристойних наслідків, тому що французи раптом ліквідували їм Бога і поставили на вівтар воплощений голий здоровий глузд. Але як вони повинні були так неохоче, і після того як справжня зброя їм далася в руки, опиратися буйним нападникам? Інакше не могло бути. Новий світ крокував вперед над їхніми приголомшеними головами, не питаючи їх. Христос надалі вважався цілком добрим, але, на жаль, дещо екстравагантним чоловіком, з яким кожен освічений виглядав майже досконало рівноцінним. Це була поголовна беатифікація людства, яке своєю власною силою й духовністю коротким шляхом само себе привело до спасіння; одним словом, нарешті торжествувал чистоті гордині безумний раціоналізм, який у своєму практичному застосуванні пропагував релігію егоїзму.

Але тут все стало на суб'єктивний розсуд, так що, звичайно, йшлося лише про те, щоб розвинути цей розсуд справді до світової сили; і звідти впливав сам собою могутній поштовх до нової педагогіки проти старого виховання. Досі воно було по суті частковим становим вихованням, індивід формувался у своєму звичаєвому стані, але всі стани – у загальній ідеї християнства. Тепер навпаки, тут мусила вільно панувати також лише натура, кожен хлопець мусив невимушено витворювати свій власний характер, або безхарактерність, одночасно граючись самотньо з собою, хотілося справжнього Еміля Русо, кінцевою метою була «сильна людина».

Йозеф фон Айхендорф

МОДЕРНЕ БАТЬКІВЩИНСТВО

Попереднє століття заслужено можна окреслити як вік духовної революції. Тоді можна було виділити лише один серйозний лозунг і дикий крик, це був лише перший вибух великої битви, який передався у спадок ХІХ століттю під еволюційними змінами і ще донині не завершений. Але німецькі університети є місцями реклами й таборами вправління для цієї від покоління до покоління оновлюваної військової маси. Із Вітенберга вийшла Реформація, із Гале – Вольфівське вчення (за Христіаном Вольфом (1679–1754), провідним філософом німецького Просвітництва), із Кенігсберга – Кантівське, із Єни – Фіхтеанська й Шеллінгівська філософія – чітко непомітні мисленнєві катастрофи, які завдали суттєвого й більш визначального впливу на суспільне життя, ніж могли уявляти державні митці.

Славно народилося наше століття між сузір'я Просвітництва. Кант саме строго впорядкував філософські здобутки своїх попередників; і тому що він визнав те ж саме у своїй грандіозній любові до істини для Всесвіту